

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

KERSTIN KURINČIČ

Boris Pahor: *Grmada v pristanu*

Diplomsko delo

Mentorica: izr. prof. dr. Alenka Žbogar

Ljubljana, 2015

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Alenki Žbogar za vsa mnenja in strokovne nasvete, ki so mi bili v pomoč pri nastajanju diplomskega dela.

Sandi, hvala, ker mi vsa leta študija stojiš ob strani, predvsem pa se ti zahvaljujem za vso podporo in spodbudo pri pisanju diplomskega dela.

Iskreno se zahvaljujem staršem, ki mi vedno stojijo ob strani in verjamejo vame ter mi pomagajo po svojih najboljših močeh.

Izvleček

Namen diplomskega dela je predstaviti Borisa Pahorja in njegovo zbirko z naslovom *Grmada v pristanu* (1972). Najprej bom opisala kulturno-zgodovinski kontekst dogajanja, ki je pomemben za razumevanje zbirke, v kateri je avtor zapisal lastna otroška in mladostniška doživljanja. Predstavila bom avtorjevo življenje in njegovo iskanje jezikovne identitete v času po prvi svetovni vojni, ko je bila slovenščina v Trstu prepovedana. Zbirko bom analizirala motivno-tematsko, jezikovno-slogovno in idejno-sporočilno, navedla pa bom tudi njene odmeve v javnosti.

Ključne besede: Boris Pahor, *Grmada v pristanu* (1972), kulturno-zgodovinski kontekst, motivno-tematska analiza, jezikovno-slogovna analiza, idejno-sporočilna analiza, odmevi v javnosti

Abstract

The purpose of the dissertation is to present Boris Pahor and his collection entitled *Grmada v pristanu* (*Stake in the Wharf*). First, I will describe the cultural-historical context of the events important to the understanding of the collection in which the author commemorated his own childhood and adolescent experiences. I will present the author's life and his search for language identity in post-World War I times when Slovenian was prohibited in Trieste. I will subject the collection to the linguistic-stylistic analysis, analysis of motifs and themes and analysis of ideas and message. I will also name its reactions in the public.

Key words: Boris Pahor, *Grmada v pristanu* (*Stake In The Wharf*), cultural-historical context, analysis of motifs and themes, linguistic-stylistic analysis, analysis of ideas and message, reactions in the public

Kazalo

1 Uvod.....	1
2 Kulturno-zgodovinski kontekst	2
3 Avtor zbirke.....	5
3.1 Življenje Borisa Pahorja.....	5
3.2 Iskanje identitete in literarni razvoj.....	8
4 Zbirka <i>Grmada v pristanu</i>	12
4.1 Predstavitev zbirke	12
4.2 Analiza zbirke	13
4.2.1 Motivno-tematska analiza	13
4.2.2 Jezikovno-slogovna analiza.....	22
4.2.3 Idejno-sporočilna analiza	26
5 Odmevi v javnosti	27
6 Povzetek	31
7 Viri in literatura.....	32
7.1 Viri	32
7.2 Literatura	32
7.3 Spletni viri.....	33
8 Priloge	34
8.1 Priloga 1	34
8.2 Priloga 2	35

1 Uvod

Boris Pahor je v svojo zbirko *Grmada v pristanu* (1972) vključil resnične dogodke iz življenja primorskih Slovencev, ki jih je kot otrok in mladostnik doživel tudi sam. Empatično lahko beremo o dogodkih, kot so požig Narodnega doma v Trstu, umor slovenskega skladatelja Lojzeta Bratuža, zatiranje slovenskih šol in nasilno vsiljevanje italijanščine slovenskim otrokom ter skrivni tečaji slovenskega jezika za srednješolce in učence osnovnih šol.

Izgredi proti Slovincem se niso začeli šele z nastopom fašističnega režima v Italiji, temveč že pred določitvijo meje z Rapalsko pogodbo leta 1920, s katero so Italiji pripadli Soška dolina, Brda, Gorica, Vipavska dolina, velik del Notranjske, Kras in Istra. Ob nastopu fašističnega režima leta 1922 pa so zatiralne akcije proti Slovincem dobile zakonito osnovo.

Leta 1923 je Gentilejeva šolska reforma na italijanskem ozemlju uvedla pouk izključno v italijanščini. Tako je bila Slovincem in tudi drugim narodom vsiljena tuja identiteta. Slovenski jezik je postal prepovedani jezik, slovenska imena in priimki so bili italijanizirani, zbijali so jih celo z nagrobnih spomenikov, do leta 1927 pa so bila ukinjena vsa slovenska društva.

V diplomskem delu bom analizirala glavne motive in teme v omenjeni zbirki, avtorjev jezik in slog ter sporočilo, ki nam ga skuša posredovati preko zbranih novel in črtic. Povzela bom odmeve v javnosti in se ob analizi opirala na ustrezno strokovno literaturo.

2 Kulturno-zgodovinski kontekst

Primorski Slovenci so si v letih pred prvo svetovno vojno priborili zastopstvo v občinskih svetih, deželnih zborih in parlamentu. Slovenski jezik se je uveljavil na sodiščih in drugih državnih uradih, razen v občinskih upravah z italijansko večino, kot sta bili v Gorici in Trstu, kjer je ostala slovenščina še naprej prepovedana. Poleg tega so morali v Gorici in Trstu z lastnimi sredstvi vzdrževati zasebne slovenske šole, medtem ko so bile povsod drugod, kjer so živeli Slovenci, javne slovenske osnovne šole. Prav pred izbruhom prve svetovne vojne je v Gorici začela delovati slovenska državna gimnazija, v Trstu pa so Slovenci ustanovili dvorazredno zasebno slovensko trgovsko šolo. Poleg tega so imeli lastne tiskarne, v katerih so tiskali slovenske časnike, ustanovljena so bila prosvetna, športna in telovadna društva. V Trstu je nastala tudi prva slovenska banka, zgrajen je bil Narodni dom, kjer je imela svoj sedež Slavjanska čitalnica, in Trgovski dom v Gorici (Čermelj v Pahor 2008: 6–7). Slovensko enotnost v Trstu je zagovarjalo društvo Edinost, v Gorici pa društvo Sloga (Rojc 2013: 13). Slovenci so zavrlili raznarodovanje, v mlajših generacijah pa so se že pojavljale prve misli o politični osvoboditvi in združitvi vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno državo (Čermelj v Pahor 2008: 6–7).

Z začetkom prve svetovne vojne so bili moški vpoklicani v vojsko, veliko slovenskih vasi je bilo evakuiranih, prebivalstvo pa je moralo v notranjost države v begunska taborišča (Prav tam). 26. aprila 1915 je Italija podpisala tajni Londonski pakt z Antanto, s katerim so ji Rusija, Francija in Velika Britanija obljubile avstro-ogrsko ozemlje Tridentinske in južne Tirolske, Goriško-Gradiščansko, Trst, Istro in osrednjo Dalmacijo z otoki (Pirjevec 2007: 70).

Po koncu vojne je januarja v Versajski palači potekala Pariška mirovna konferenca, na kateri je Kraljevina SHS zahtevala Trst, Istro in Goriško. Ker pa je že v prvih tednih konference postalo jasno, da se bodo morali Slovenci odpovedati zamisli o meji na Soči, so poskušali doseči plebiscit, s katerim bi zagotovili Trstu vsaj status avtonomnega mesta. Temu je odločno nasprotovala italijanska delegacija, vztrajali so namreč pri obrambi Londonskega pakta. Pariška mirovna konferenca ni rešila teritorialnega vprašanja. Do sporazuma med Rimom in Beogradom je prišlo šele novembra 1920, ko so predstavniki obeh vlad podpisali Rapalsko pogodbo. Za Slovence je bila ta meja še slabša kot tista, ki je bila določena z Londonskim sporazumom, saj je zarezala globoko v njihovo etnično ozemlje. Italiji so

pripadli Soška dolina, Brda, Gorica, Vipavska dolina, velik del Notranjske, Kras in Istra (Pirjevec 2007: 102–107).

Izgredi proti Slovincem se niso začeli šele z nastopom fašističnega režima v Italiji, ampak že pred določitvijo meje z Rapalsko pogodbo. V času vojaške okupacijske oblasti so se dogajale številne aretacije ter odslovitve slovenskih uslužbencev iz državnih in drugih javnih služb, kar se je nadaljevalo tudi z nastopom civilne oblasti. Najhujši udarec proti Slovincem je bil požig Narodnega doma v Trstu julija 1920. Nihče od požigalcev ni bil aretiran ali klican na odgovornost za zločin, ki je zahteval tudi človeške žrtve. Požig je bil znamenje, da so Slovenci na italijanskem ozemlju popolnoma brezpravni, nasilje pa se je nadaljevalo tudi z napadi na druge slovenske zavode in ustanove (Čermelj v Pahor 2008: 8). »Ta mogočna ognjena grmada je seveda samo začetek dolge vrste zubljev, ki uničujejo slovenske kulturne postojanke od tržaških in goriških središč in predmestij tja do tolminskih, postojnskih, brkinskih, koprskih vasi in trgov.« (Pahor 2006: 24)

Z nastopom fašističnega režima leta 1922 so zatiralne akcije proti Slovincem dobile zakonito osnovo (Čermelj v Pahor 2008: 8). Leta 1923 so uvedli Gentilejevo šolsko reformo, ki je na italijanskem ozemlju predvidevala pouk izključno v italijanskem jeziku. V naslednjem letu so Slovincem ukinili vse ustavne svobodne pravice, med njimi tudi rabo slovenskega jezika, uvajala se je italijanizacija slovenskih imen in priimkov, celo zbijanje imen z nagrobnih spomenikov, do leta 1927 pa so bila postopoma ukinjena vsa slovenska društva. Začela se je kulturna kolonizacija italijanskih učiteljev, uradnikov, duhovnikov in vohunov, slovenske učitelje pa so upokojili ali premestili v notranjost države (Rojc 2013: 52–53).

Proti Slovincem in Hrvatom se je posebej strogo izvajal zakon za zaščito države od konca novembra 1926, ki je zopet uvajal smrtno kazen, ustanovil pa se je poseben fašistični tribunal za sojenje prekrškov, ki jih je predvideval ta zakon. Po nekaterih podatkih je bilo pred Posebnim tribunalom od njegovega nastanka do padca Mussolinija kar 131 procesov proti Slovincem in Hrvatom. Obtožencev je bilo 544, od teh jih je bilo obsojenih 476. Na smrt jih je bilo obsojenih 33, eden na dosmrtno ječo, ostalih 442 pa na skupno 4893 let zapora (Čermelj v Pahor 2008: 11). »Fašistična diktatura, ki je v Italiji odpravila politični pluralizem, je na priključenih ozemljih izvajala načrten rodomor, ki je obsegal vse oblike uničevanja, od kulturnega in gospodarskega do fizičnega.« (Pahor 2006: 24)

Slovenska mladina je bila torej priča sežiganju prosvetnih domov in tiskarn, napadom domnevnih političnih nasprotnikov; videli so, kako je fašistični tisk slavil ta nasilja, a jih zanje nihče ni pozval na odgovornost, v šoli pa so jim italijanski učitelji govorili o italijanskih junakih in mučenikih. Vse to je vodilo k mislim o samopomoči in samoobrambi, ki so se začele s skrivnimi jezikovnimi in izobraževalnimi tečaji ter s podtalnim širjenjem slovenske knjige med šolsko mladino, nadaljevale pa z aktivno obrambo proti italijanskim šolam in vrtcem, ki so slovenskim otrokom vcepljali sovražstvo do lastnega jezika. Ves ta boj je bil plod idealizma ter ljubezni do lastnika jezika in naroda (Čermelj v Pahor 2008: 13).

3 Avtor zbirke

3.1 Življenje Borisa Pahorja

Boris Pahor se je rodil 26. avgusta 1913 v Trstu. Njegov oče Franc Pahor je živel v Kostanjevici na Krasu, mati Marija Ambrožič pa je prihajala iz vasi v bližini Svetega Petra na Krasu, ki se danes imenuje Pivka. Imel je tri mlajše sestre: Mimico, Marico in Evelino. Njegov najzgodnejši spomin sega v čas prve svetovne vojne: »[O]dmev grmenja tistih eksplozij in istočasno [...] španska gripa, ki je vzela mojo mlajšo sestro Mimico, medtem ko je poleg mene ostala živa še sestra Evelina. Spominjam se, kako je moja mama, ko je šla menda po vodo, izgubila zavest, ležala je na tleh in sem jo skušal dvigniti, ona pa je jokala, ker je hčerkica umrla, in jaz sem bil njen tolažnik. To je moj prvi spomin, ki se povezuje tudi s prihodom mojega očeta, ki je bil takrat vojak v Pulju in je prišel domov zaradi hčerine smrti« (Pahor v Rojc 2013: 34).

Mati se je v Trstu zaposlila kot gospodinjska pomočnica in se vključila v kultivirano slovensko skupnost, oče pa je bil fotograf na znanstvenem oddelku policije, kar je bilo zelo cenjeno delo. Z Rapalsko pogodbo je vsa Primorska postala del italijanske države, zato je bil Franc Pahor, kot številni drugi Slovenci, ki so bili v državnih službah, premeščen na Sicilijo. Ker premestitve ni želel sprejeti, se je upokojil in dobival zelo nizko pokojnino, zato je moral sprejeti delo na Ponterossu, kjer je na tržnici prodajal maslo, ki so ga pripeljali iz Tolmina in s Ponikev. Ko se je oče znašel v dolgovih, je mati dobila brezplačno kletno stanovanje v stavbi, kjer je delala kot hišnica (Pahor v Rojc 2013: 40).

Za družino se je začelo težavno obdobje; starša sta se pogosto prepirala, saj je oče čakal svojo ženo, da bi mu prišla pomagat na tržnico, ona pa je bila zaposlena z otroki. »To je bila zelo huda doba tudi zame in za mojo sestro, ki sva hodila v Rojan v slovensko šolo, vse dokler niso ukinili pouka v slovenskem jeziku. In ta šola je za naju predstavljala oazo, da sva se rešila pol dneva ujetosti v tistem stanovanju.« (Pahor v Rojc 2013: 41)

Pouk v slovenščini se je za Borisa Pahorja končal že po štirih razredih osnovne šole. Pri sedmih letih je bil priča požigu Narodnega doma; dogodek je v njegovih pisateljskih delih pustil globok pečat. Osnovno šolo je dokončal v Trstu. Tam je opravil tudi dve leti trgovske

šole, nato pa se je vpisal v četrti razred škofijske klasične gimnazije v Kopru. Maturiral je leta 1935, potem je vstopil v goriško bogoslovje in ga leta 1938 zapustil (Paternu v Pirjevec in Ban Tuta 1993: 110). »Po odhodu iz Kopra sem šel v Gorico in se v dveh letih teologije precej mučil s svojo neodločnostjo. V Kopru sem se nekako zavedel samega sebe in postal 'normalen', saj prej nisem bil ne Slovenec ne Italijan, celo pisati sem že začel po italijansko, a sem potem med svojimi sošolci v koprskem semenišču našel svojo identiteto. [...] In sem začel prebirati slovensko literaturo, se vanjo vživel in se spraševal, kaj pravzaprav iščem tam.« (Pahor v Rojc 2013: 60) Začel se je spraševati, če je res poklican za bogoslužje. Neodločnost se je nadaljevala med študijem v Gorici. »Najbolj živa je bila misel, da bi se z odhodom odrekel pomembnemu delu za skupnost, delu, kateremu se bodo posvetili moji prijatelji [...] Da, in prav s tem je bila povezana tudi resnica, da država ne priznava maturitetnega spričevala, izdanega v zasebnih šolah, kamor spada tudi semenišče.« (Pahor v Rojc 2013: 61)

Ko se je Boris Pahor vključil v slovensko družbo, so se s prijatelji ilegalno srečevali na mladinskih sestankih, da bi se med seboj pogovarjali v slovenskem jeziku (Rojc 2013: 90).

V času študija ga je močno šokiralo kruto mučenje slovenskega skladatelja Lojzeta Bratuža, ki je 27. decembra 1936 vodil cerkvene pevce pri sveti maši. Fašisti so ga prisilili, da je pil bencin, pomešan s strojnim oljem. Bratuž je umrl dva meseca kasneje v goriški bolnišnici (Rojc 2013: 64).

Po Rapalski pogodbi je tudi Boris Pahor postal italijanski državljan, s tem pa so zanj veljala italijanska pravila – ob izstopu iz bogoslovja v Gorici se je znašel brez državno priznane mature, zato izobraževanja ni mogel nadaljevati na univerzi. Ker tako ni imel statusa študenta, je moral 5. februarja 1940 vstopiti v italijansko vojsko (Rojc 2013: 115). »Čas, ko sem bil poklican v vojsko in šel v Libijo, je zame predstavljal veliko sprostitev. [...] Po poltretjem mesecu so nas poslali na tunizijsko stran, da smo se borili proti Franciji. To je bilo zame sprostitev vsega tukajšnjega, [...] ker fašizem v Libiji ni bil tako očiten kakor pri nas.« (Pahor v Rojc 2013: 115)

Vojaški rok je služil v Libiji, kjer je ostal eno leto. Na italijanskem liceju v Bengaziju je vmes opravil maturo in se v študijskem letu 1940/41 vpisal na filozofsko fakulteto univerze v Padovi. Po vrnitvi iz Afrike je vojaški rok služil v Italiji, nekaj časa tudi kot tolmač za ujete jugoslovanske častnike v Bogliacu ob Gardskem jezeru. Po italijanski kapitulaciji leta 1943 se je vrnil v Trst, kjer je sodeloval v slovenskem osvobodilnem gibanju. Leto kasneje so ga

domobranci aretirali; poslan je bil v Dachau, od tod v taborišče Natzweiler-Struthof, nato ponovno v Dachau, januarja 1945 v Harzungen in potem v Belsen-Bergen, od koder so ga konec aprila 1945 rešili zahodni zavezniki (Paternu v Pirjevec in Ban Tuta 1993: 110). Zaradi bolezni na pljučih so ga Francozi poslali v sanatorij, od koder je leta 1946 na lastno pobudo odšel, čeprav so mu zdravniki svetovali drugače. Vedel je namreč, da je sestra Marica doma zelo bolna, zato se je vrnil v Trst (Rojc 2013: 181).

Leta 1947 je diplomiral v Padovi s tezo *Ekspresionizem in neorealizem v liriki Edvarda Kocbeka*. Zavezniška vojaška uprava mu ni dala službe, zato je bil svobodni pisatelj. Kot srednješolski profesor se je zaposlil šele leta 1953 in službo v Trstu opravljal vse do leta 1975, ko se je upokojil. Nazadnje je bil zaposlen na Učiteljišču Antona Martina Slomška (Prav tam).

Boris Pahor se je 30. oktobra 1952 poročil z Radoslavo Premrl. »Vez med Radoslavo in mano se je rodila, ker sem sam prihajal iz taborišča, še prej pa sem bil kakor ona tudi sam med fašizmom ujet v oklep diktature, čeprav na drugačen način: bil sem, kar se tiče družine in osebnega premoženja, pravzaprav ena uboga mizerija, medtem ko je ona spadala bolj v kategorijo dobro stoječih Slovencev«. (Pahor v Rojc 2013: 207)

Radoslava Premrl je bila rojena 22. septembra 1921 v Šembidu pri Vipavi (danes Podnanos). Želela je postati učiteljica, vendar so starši zanjo odločili, naj se vpiše v trgovsko šolo. Znanje, ki si ga je pridobila z računovodsko izobrazbo in ga je izpopolnjevala s pomočjo strica, skladatelja Stanka Premrla, ji je omogočilo, da je postala partizanska učiteljica. Po poučevanju se je leta 1947 zaposlila v Trstu kot urednica, nato je delala v pomorski agenciji, nazadnje pa pri podjetju Adriaimpex do leta 1954, ko so jo odpustili. Leto prej je namreč Boris Pahor začel z izdajanjem neodvisne revije *Sidro*, v kateri je začel kritično razmišljati o jugoslovanskem režimu. Zakonca sta postala starša sinu Adrijanu in hčeri Maji, nato pa še stara starša vnukoma Tadeju in Kristini (Rojc 2013: 208–210).

Radoslava Premrl Pahor je umrla 25. junija 2009. Boris Pahor je njenemu odhodu posvetil knjigo svojih dnevnikov med letoma 2009 in 2011 z naslovom *Knjiga o Radi*, ki je postala velika uspešnica. »Za vse tiste, ki pišemo, za pisatelje, velja, da smo vedno na 'lepši' strani. Vendar je pisatelj toliko vreden, kolikor je zmožen govoriti resnico. Nikoli nisem lagal, morda sem kdaj kaj zamolčal. Radoslava je to razumela. In to sem skušal zapisati Radi v čast in zahvalo. Lahko bi dodal, da je mogoče nisem bil vreden.« (Pahor v Rojc 2013: 217)

Leta 2007 je francoski državni predsednik Borisu Pahorju podelil Legijo časti in ga imenoval za Častnega viteza znanosti in umetnosti, kar predstavlja najvišje državno priznanje. 11. junija 2013 je tržaška občinska uprava sprejela sklep, da Pahorju podeli zaslužno občanstvo, kar je častni naziv za izjemne osebnosti, ki so občani Trsta. Ta naziv mu je leta 2009 že želel podeliti tedanji župan Trsta Roberto Dipiazza, vendar je Pahor to čast odklonil, ker takratna utemeljitev ni omenjala fašističnega genocida kot temeljne preizkušnje slovenskega Trsta. Junija 2013 je evropski parlament utemeljil imenovanje Borisa Pahorja za državljana Evrope leta 2013 zaradi njegovega prizadevanja za medsebojno spoznavanje in zблиževanje v evropskem duhu (Rojc 2013: 269).

V Sloveniji je Pahor svoj preporod doživel šele po svojem devetdesetem letu, ko je po Evropi že zaslovel. Marca 2007 je bil povabljen, da predava študentom Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v sklopu Kulture sožitja. Predavanje, ki se ga je udeležilo na stotine študentov in mu je sledila stoječa ovacija, je bilo povod za medijsko kampanjo, ki je Pahorja potrdila za moralno avtoriteto v slovenskem prostoru (Prav tam).

Ob izidu avtobiografije *Nekropola* leta 2008 je bil Pahor povabljen kot gost v televizijsko oddajo *Che tempo che fa*, ki jo vodi znani časnikar Fabio Fazio. Na povabilo je pristal, vendar le ob zagotovilu, da bo lahko spregovoril tudi o fašističnem preganjanju primorskih Slovencev. Nastop se je predvajal v živo, spremljalo pa ga je približno štiri milijone gledalcev. »Slovenci v Italiji so doživeli čudež, telefoni so brneli pozno v noč, ganjenost, ponos, zadoščenje so bili na višku: kar ni uspelo politikom, je dosegel Boris Pahor s svojim suverenim nastopom, ki ga je čez nekaj tednov predvajala tudi slovenska državna televizija.« (Rojc 2013: 271)

3.2 Iskanje identitete in literarni razvoj

Slovenci v Trstu so se srečevali v narodnih domovih in dvoranah, ki so bili namenjeni posvetnim društvom, poleg tega pa so si postavili tudi verske domove v mestnih okrajih. Med njimi je imela posebno mesto Marijina družba Marije Milostljive za dekleta in žene. Skrbela je predvsem za varno družbeno zavetje slovenskim dekletom, ki so prihajala na služenje v Trst. Vanjo je bila vključena tudi Pahorjeva mati (Rojc 2013: 41). »Naša mama nas je vodila na srečanja v ulico Risorta, kjer je bila celo dvorana z odrom, kjer so uprizarjali razne

predstave. Gospod Guštin [duhovnik, vodja družbe] je moral ta srečanja večkrat opravičevati pred oblastmi, ampak fašisti jim niso mogli nič, ker je bilo vse verskega značaja.« (Pahor v Rojc 2013: 42)

Članice Marijine družbe so se med fašizmom zbirale tudi v cerkvi, ki jo je imela armenska etnična in verska skupnost v Trstu. »Tam so bile vsako nedeljo ure češčenja, tako so jih imenovali, ali ure molitve [...] Koristno je bilo, ker so večkrat organizirali romanje na kakšno božjo pot [...] in bili smo zraven, kar je pomenilo, da smo poslušali slovensko govorico, ta nas je reševala vsa tista leta.« (Prav tam)

Gentilejeva šolska reforma leta 1923 je na italijanskem ozemlju uvedla pouk izključno v italijanščini. Boris Pahor se je znašel v vlogi otroka, ki mu je bila vsiljena druga identiteta in ki naj bi se sramoval svojega jezika. Če so se otroci v šoli spozabili in spregovorili v maternem jeziku, so jim učitelji pljuvali v usta, jih pretepali in poniževali (Rojc 2013: 52–54).

Med otroki razlik med pripadniki različnih narodnih skupnosti tako rekoč ni bilo, saj so se vsi sporazumevali v dialektu (Rojc 2013: 42). »Večina mulcev in deklet je bila italijanskih, imeli smo dvanajst, trinajst, morda štirinajst let. [...] Zanimivo pa je, da takrat vprašanja o narodnosti ni bilo. [...] Bili smo prav krasna mularija! Nič hudega nismo počenjali, je pa bilo vse to nekoliko pobalinsko in pri meni se je združevalo s tisto izgubo slovenskega pouka v šoli in s težavami v italijanščini.« (Pahor v Rojc 2013: 42)

Pahor je bil v teh letih zbežan, zaostajal je v šoli. Po dveh neuspešnih letih trgovskega zavoda so ga starši vpisali v koprsko semenišče, ki je odločilno vplivalo na njegovo zavest in pripadnost. »Moja identiteta je bila [prej] zanemarjena, nikdar pa nisem mogel reči, da postajam Italijan. Italijan sem postal mimogrede, [...] ko pa sem spoznal svoje tovariše v semenišču, je bilo drugače. Tam je bil Albin Bubnič, filozof. Razpravljal je o politiki, predvsem z dekanom, ki mu je vse to razlagal, in to je prinašal med nas. [...] Nisem razumel, kaj govorijo, o kakšni prihodnosti. Po požigu Narodnega doma [...] si nisem več znal predstavljati, kaj pomeni prihodnost.« (Pahor v Rojc 2013: 57)

Tudi v semenišču ni bilo slovenščine, vendar je med sošolci Hrvati in Slovenci imel zelo dobre prijatelje. Med njimi je našel svojo identiteto in začel prebirati slovensko literaturo, ki je v Trst začela prihajati ilegalno. Bral je Mirana Jarca, Shakespeara v Župančičevem prevodu, Kosovela ... Šolanje je nadaljeval v Gorici na teologiji, kjer je bila izbira slovenske literature bolj bogata. »Seveda je bilo vse to omejeno na krog študentov na univerzi, kolikor

vem. Ob tem so knjige seveda dobivali tudi ljudje, ki so se sami zanimali. [...] Tiskali pa so v Gorici nekaj Bevka, z italijanskimi naslovi. [...] [Z]notraj je bil slovenski tekst, na zunaj pa je bilo videti, da je knjiga italijanska.« (Pahor v Rojc 2013: 58–59)

Njegovi prvi literarni poskusi segajo v trideseta leta, objavljeni pa so bili v ilegalnem tisku v *Brinjevkah*, kjer je bil glavni akter Stanku Vuk, in v *Malajdi*, kjer je bil Pahor sourednik. Že v *Brinjevkah* so se pokazali začetki njegove sredozemskosti, ki jo je nato razvil v svojem celotnem opusu, vidna pa je tudi njegova lirična erotika. Kot bogoslovec je objavil tudi tekst v celjski *Mladiki* pod psevdonimom Jožko Ambrožič. Tedaj je njegovo pisanje najverjetneje prvič zasledil tudi Edvard Kocbek. Pahorju še ni bilo točno jasno, v katerem jeziku naj piše (Rojc 2013: 77–81). »Najprej sem začel pisati odlomke v italijanščini [...] Šele potem je prišla na dan moja nova identiteta, prava, slovenska. Spoznaval sem našo literaturo, se zagrebel vanjo ... Še sedaj imam shranjene zvezke, kamor sem si vse besede, za katere nisem vedel, kaj pomenijo po slovensko, izpisal [...] Tako sem prišel do izrazoslovja, ki je v bistvu nastalo brez gimnazije, brez liceja in brez univerze, samo na podlagi Prešerna in knjig, ki sem jih lahko dobil, in si to izpisoval.« (Pahor v Rojc 2013: 82)

S svojim imenom se je prvič podpisal pod tržaške utrinke, ki jih je objavil Kocbek v reviji *Dejanje* v letih 1939–1940. To je bil tudi začetek njunega prijateljstva, o katerem pričajo pisma, ki so objavljena v zbirki *Peščena ura* (Rojc 2013: 79–86). S tem se je v Pahorju še povečala zavezanost prepovedanemu slovenskemu jeziku in tlačenemu narodu (Rojc 2006: 421).

Pahor je moral najprej prebiti travmo jezikovne zatrtosti, saj je bil slovenski jezik uradno odrinjen v območje manjvrednosti, njegova raba pa je bila omejena na družinsko zasebnost. Postati slovenski pisatelj v takšnih okoliščinah je bila zelo zahtevna odločitev (Paternu v Pirjevec in Ban Tuta 1993: 110).

Med svoje glavne duhovne in intelektualne vzornike uvršča tržaškega škofa Alojzija Fogarja, ki se je zavzemal za pravico narodnih manjšin na italijanskem ozemlju, čeprav je fašistični režim že odredil izključno rabo italijanskega jezika tudi med obredi in veroukom (Rojc 2013: 82).

Leta 1948 je izšla Pahorjeva prva knjiga *Moj tržaški naslov*, ki je zbirka kratke proze. Pred tem je objavljala tudi v reviji *Razgledi*, ki jo je urejal France Bevk, leta 1953 pa je izšla prva številka *Sidra*, kjer je bil Boris Pahor glavni urednik. Revija je kmalu prenehala izhajati, leta

1956 pa so skupaj z Alojzom Rebulo in Josipom Tavčarjem souredili edino številko dvojezične revije *Tokovi*. Leta 1966 je izšla prva številka revije *Zaliv*, ki jo je Pahor urejal in tematsko vodil. V njej sta se prepletali politika in literarna dejavnost (Rojc 2013: 185–235).

Za Pahorjev preboj je bilo ključno leto 1986, ko se je pariški Inštitut za italijansko kulturo odločil za promocijo Trsta z veliko razstavo, ki so jo poimenovali *Trouver Trieste*. Tam je predstavil *Nekropolo*, ki so jo kritiki postavili ob bok velikim predstavnikom taboriščne literature. Pariz je bil prvi na mednarodnem prizorišču, ki je prepoznal Pahorjevo literarno vrednost, v Sloveniji pa je preporod doživel šele po svojem devetdesetem letu (Rojc 2013: 263–266).

Mira Susič ugotavlja, da je v Pahorjevih novelah in črticah vse podrejeno demokratičnemu političnemu prepričanju in narodni zavesti: »Narodnost se torej pokriva z ideologija in ljubeznijo do ljubljene osebe« (1986: 34–38). Pri pripovedovanju se je avtor osredotočil na slovenskega človeka, Italijane pa opisuje kot dopolnilo. Večina italijanskih likov je opisanih negativno – njihova negativnost je pogojena z opisovanjem fašističnega nasilja, ki se ga je posluževal tudi vzgojiteljski kader med poitalijančevanjem slovenskih otrok. »Vzgojitelj je za časa fašizma postal poslušno in slepo orodje črnega režima, ki je moral v praksi izvršiti fašistizacijo države.« (Prav tam) Pri slovenskih otrocih in mladini naletimo predvsem na pozitivnost, pravi, medtem ko so italijanski otroci opisani tudi negativno, saj napadajo slovenske otroke, v šoli pa se jim posmehujejo. Pri moških slovenskih likih zasledimo negativnost v povezavi s šibko narodno zavestjo ali začasno zavrženim slovenstvom. Za Pahorja je v središču dogajanja torej slovenski človek s svojo stisko, negotovostjo, strahom in upornostjo.

4 Zbirka *Grmada v pristanu*

4.1 Predstavitev zbirke

Zbirka je izšla že leta 1959 pod naslovom *Kres v pristanu*, leta 1972 pa dokončno prevzela naslov istoimenske novele *Grmada v pristanu*. »Ta tekst predstavlja poanto Pahorjeve zbirke, pa tudi njegovega vstopa na italijansko književno obzorje s prevodom [...] njegovih najznačilnejših kratkih proz [...] Zgovorni naslov (v italijanščini v dobesednem prevodu *Il rogo nel porto*) ponazarja nekakšen idealni začetek Pahorjeve osebne in vzporedno pisateljske zgodbe, prav tako pa tudi narodne tragedije slovenskega Primorja.« (Rojc 2006: 420)

Zbirka črtic in novel, ki je predstavljena v nadaljevanju, je izšla leta 2008 pri založbi Mladika. Razdeljena je na tri dele: v prvem delu je šest črtic in novel, v drugem delu pet odlomkov iz knjige *Parnik trobi nji* (Prekrščene knjige, Pianist z železnimi rokami, Kolački potujejo v temi, Znamenje višje kulture, Črna zaseda), tretji del pa vključuje štiri odlomke iz knjige *Nomadi brez oaze* (Triglav sredi peska, Na arabski obali, Popotnik pride v Afrike puščavo, Ta majhni trikotnik). Avtor je zbirko posvetil »vsem žrtvam fašizma, posebno obsojenim na smrt in tistim, ki so se rešili mučenja s samomorom ali bili ob zdrav razum« (Pahor 2008: 7).

Pisatelj je izbral resnične dogodke iz življenja primorskih in še bolj specifično tržaških Slovencev ter jih podal v leposlovni obliki, v kateri se živo odražata krajevno in časovno okolje. Boris Pahor je dogodke, kot so požig Narodnega doma v Trstu, zatiranje slovenskih šol in nasilno vsiljevanje italijanščine slovenskim otrokom, skrivni tečaji slovenskega jezika za srednješolce in učence osnovnih šol, prikazal, kakor jih je sam doživel kot otrok in mladostnik. Zbirko je namenil predvsem sedanjemu rodu, ki je zrasel po drugi svetovni vojni (Čermelj v Pahor 2008: 9). Lavo Čermelj v spremni besedi pravi, da »so epizode napisane tako, da jih vsak bralec bere z razumevanjem in čustvovanjem« (Prav tam).

Element ognja, ki se v noveli *Kres v pristanu* in kasneje v zbirki *Grmada v pristanu* navezuje na požig Narodnega doma v Trstu leta 1920, se razraste v simbol tisočih žrtev fašističnega nasilja. Dogodek je pustil sledi tako pri tržaških Slovencih kot tudi v duševnosti marsikaterega Italijana. Vizija ognja torej predstavlja vse fizično in duhovno nasilje nad slovenskim prebivalstvom Julijske krajine (Pirjevec 1991: 414).

Tatjana Rojc zapiše, da so zgodbe, ki jih je avtor ubesedil v kratki prozi, prešle v simbol zločinske diktature in fašizma, ki so mu bili priča primorski Slovenci. »[P]retresljiva zgodba prepovedanega in omalovaževanega jezika v noveli *Metulj na obešalniku* ali tragična smrt Lojzeta Bratuža v noveli *Rože za gobavca* sta odraz zgodovinskega dogajanja, ki ga je Pahor elaboriral znotraj sebe ter zapisal iz potrebe po jasni in nedvoumni obsodbi ter obenem v želji, da bi žrtvam, tudi tistim najbolj anonimnim, vrnil dostojanstvo in postavil stvari na pravo mesto.« (Rojc v Pregelj in Kozak 2011: 77–78)

4.2 Analiza zbirke

4.2.1 Motivno-tematska analiza

Grmada v pristanu

Olgica, Evka in Branko so s svojimi starši živeli v revnejšem delu Trsta. Nad njimi sta imela stanovanje mlada šivilja Mici in njen stric, ki je bil velik podpornik cesarja Franca Jožefa. Molil je iz nemškega molitvenika, v nemščini pa se je pogovarjal tudi z Mici, čeprav mesto ni bilo več pod oblastjo njegovega cesarja. Otroci so se hodili v zgornje stanovanje igrati in poslušati šiviljine pravljice, strica pa so se bali, saj je bil do svoje nečakinje pogosto nasilen. Nekega večera sta se Branko in Evka zunaj lovila z vrstniki, ko sta opazila, da je nebo nad hišami rdeče, v zraku pa je bil vonj po dimu. Prestrašena sta stekla domov, Mici pa jim je prišla povedati, da so fašisti zažgali Narodni dom, ki je bil kulturno središče tržaških Slovencev. Polili so ga z bencinom, vrata so zabili, da se ljudje niso mogli rešiti, gasilcem pa so onemogočali gašenje. Fašisti so plesali okoli goreče stavbe in se veselili. Otroci so se tega prizora še dolgo spominjali, tlačile so jih nočne more. Prišel je december, ko je sveti Miklavž obdaroval pridne otroke. Ker je bil Narodni dom požgan, je moralo obdarovanje potekati v drugi dvorani. Med razdeljevanjem daril so začeli po železnih zastorih razbijati italijanski fašisti. Vdrli so v dvorano, ljudi začeli pretepati in kričati. Mladi fašisti so se spravili tudi na slovensko šolo v Trstu. V razred so metali kamenje, učenci pa so se prestrašeni poskušali braniti. Z Gentilejevo šolsko reformo je prišel ukaz, da je konec slovenskih šol in morajo vsi otroci odslej obiskovati italijanske šole. Evki je prijatelj povedal, da se bo preselil k svojemu

očetu, ki je našel delo v Franciji. Pravi, da tam ne zažigajo hiš, tramvaji vozijo pod zemljo, fašisti jih ne bodo preganjali, njegovi materi pa bodo rekli madam.

Metulj na obešalniku

Tretješolka Julka je med šolskim odmorom skozi okno opazovala jambore, ki so nihali na morski gladini. V razredu je bilo glasno, otroci so se lovili in spuščali papirnata letala. Sošolec Marko je trdil, da zna Julka plavati le s pomočjo zračnice, Danilo pa jo je branil. Ker ga je Marko začel zasmehovati, da je zaljubljen v Julko, se je Danilo pomešal med ostale šolarje. Julka ga je skušala poklicati, naj pride k njej, v tem trenutku pa je v razredu zavladala tišina, saj je vstopil učitelj. Ker je slišal, da je Julka v italijanski šoli govorila slovensko, so morali šolarji tisočkrat napisati, da se v šoli govori le italijansko, Julko pa je učitelj za kite obesil na kavelj obešalnika.

Brodolom

Brankova starša, Štefan in Ivanka, sta na tržaški tržnici v vseh letnih časih prodajala tolminsko maslo. Dostavljal jima ga je tovorni avto, ki je pripeljal s Ponikev nad Mostom na Soči. Nekega poletnega dne so jima dostavili še zaboj masla več. Štefan je postal nejevoljen, saj se maslo poleti hitro topi in je zato potreboval več ledu. Ker Ivanka ni najprej prodala masla s starejšim datumom, je začel na tržnici Štefan kričati nanjo in jo s tem zelo prizadel. Zakonca sta se veliko prepirala, saj je Štefana skrbelo zaradi Brankovih težav z italijanščino v šoli. Zaradi neznanja jezika je namreč moral ponavljati četrti razred, čeprav mu je šlo v slovenski šoli zelo dobro. Ivanka je predlagala, naj da sina za vajenca, Štefan pa se ni hotel vdati.

Branko je moral za domačo nalogo opisati vihar in brodolom. Pri nalogi mu je pomagal oče, ki je bolje znal italijansko. Upal je, da mu naloge ne bo treba prebrati pred celim razredom, saj je imel hudo tremo, vendar je učitelj poklical tudi njega. Ker je v svojem spisu uporabil napačen italijanski glagol za potop parnika, se mu je začel cel razred smejati, izjema pa ni bil niti učitelj. Branko je bil žalosten, saj so vsi slovenski učitelji morali oditi iz Trsta in se ni imel h komu zateči, kljub temu pa se je zavedal, da ni sam, saj tudi oče ni podpiral italijanske šole in italijanskih učiteljev.

Rože za gobavca

Dogajanje je postavljeno v Gorico. Italijanski fašisti so ugrabili in mučili slovenskega zborovodjo Lojzeta Bratuža. Prisilili so ga, da je pil strojno olje. Prepeljan je bil v goriško bolnišnico, kjer se je boril za življenje, ob strani pa mu je stala njegova žena Ljubka Šorli, slovenska pesnica. Nekega večera so mu pod oknom fantje iz njegovega zbora zapeli rusko ponarodelo pesem, ki jo je Lojze Bratuž sam glasbeno priredil. Fantje se niso bali fašistov, ki so stražili po mestu, saj jih je vodila drznost, ki jo je rodil Bratužev pogum. Ta je za posledicami mučenja v goriški bolnišnici umrl. Njegovega trupla ni smel nihče videti, na pogreb pa so se zgrinjale množice. Žene in dekleta so podrle vrata mrtvašnice, da je bil zborovodja spet lahko med svojimi ljudmi. Pogovarjale so se, da je Bratuž tistega večera slišal pesem svojih fantov in rekel: »Meni pojejo fantje, meni pojejo.« Tudi na njegov grob ni smel nihče, stražili so ga fašisti. Kljub temu pa je bil poln rož in šopkov, ki so jih ljudje metali čez zid, naskrivaj in z razdalje kakor gobavcu.

Orient-Ekspres

Ema opisuje, kako je italijanska šola vplivala na njeno sestro Fani. Skupaj z njo in materjo so živele na Krasu. Njihova skromna gmajna je stala tik ob železnici. Spominja se, da sta se s sestro ponoči zbudili zaradi hrupa vlaka Orient-Ekspres, ki je vozil od Londona do Carigrada. Vsi otroci so se morali v šoli učiti italijanščine, peti italijanske patriotske pesmi, pozdravljati s fašističnim pozdravom, vendar to na večino ni imelo velikega vpliva, saj so bili zvesti svojemu slovenskemu poreklu. Fani pa je udeležba na fašističnih povorkah popolnoma začarala. Do matere se je začela obnašati vzvišeno, družila se je z mladimi fašisti, začela veliko popivati in se prostaško obnašati. Ema si je zato želela proč, saj sestrinega obnašanja ni mogla več prenašati. Odšla je v Trst in stari Grkinji pomagala pri hišnih opravilih. Fani je zanosila in se poročila z Rudijem, ki je bil ravno tako navdušen nad italijanskim fašizmom. Nekega dne je stara Grkinja v časopisu prebrala novico, da sta Fani in Emina botra v bolnišnici, ker sta bili udeleženi v prometni nesreči. Iz gostilne so se namreč poročni svatje peljali pijani, prelomili so zapornice ob železnici, vanje pa je trčil vlak Orient-Ekspres. Fani in mati sta umrli, rešiti pa niso mogli niti Faninega še nerojenega otroka.

Nesluteno vprašanje

Tržaška mladeniča Milko in Srečko sta se iz mesta umaknila v planine. Udeležila sta se praznika na Ojstrniku, kjer sta spoznala slovenski dekleti Reziko in Jožico. Srečko je znal slovensko, saj je študiral v Padovi, kjer se je zbiralo veliko zavednih Slovencev. Z dekletoma se je pogovarjal v slovenščini, skupaj pa so se smejali Milku, ki je znal le italijansko. Ta je bil užaljen, ker so se ostali pogovarjali v prepovedanem jeziku, ki ga on ni znal. Srečko ga je na poti domov vprašal, kako je lahko antifašist, če ne podpira svobode govora. Milko se je kot majhen otrok z materjo pogovarjal v slovenščini, potem pa je pozabil na ta jezik. V njem se je začelo zastavljati vprašanje, če je Milko ali Emilio (it. Milko). Spraševal se je, če ni postal Milko v trenutku, ko je Reziki obljubil, da bo ob njunem naslednjem srečanju že znal slovensko, po drugi strani pa so tuji profesorji in knjige ter tuja vzgoja naredili iz njega Emilia. Začne se zavedati, da so ga drugi oblikovali po lastni volji, on pa se jim kot majhen deček še ni mogel upirati, saj se ni zavedal, kaj se dogaja. Spominja se, da je v otroštvu bral časnik *Dom in svet*, s teto in stricem se je pogovarjal slovensko, stric pa se je hudomušno šalil na račun italijanskih fašistov. Spominja se tudi svojega deda, za katerega je bil vedno Milko in ne Emilio, in smrti svoje sestre Mimice, ki je umrla zaradi španske vročice. Mamo je vprašal, zakaj z njim ne govori več slovensko. Povedala mu je, da je poskušala, vendar ji je on odgovarjal samo še v italijanščini, odkar je začel hoditi v italijansko šolo. Rekla mu je, da se zdaj nihče več ne upira italijanski oblasti, saj vse obvladuje strah. Milko je odšel na hodnik, s stene snel Mussolinijevo sliko, materi pa naročil, naj se odslej z njim pogovarja le še v slovenščini.

Prekrščene knjige

Slovenski fantje in dekleta so imeli na Krnu in na Višarjah skrite sestanke in tečaje v slovenščini. Emo, sestro pokojne Fani, je Vera peljala v privatno šolo k uram slovenščine. Ure je vodil profesor Jože Kosovel. Dekle je občudovalo njegovo trdno vero, da se upira italijanskemu jeziku, ko ni videti nikakršnega upanja več. Tečaji slovenščine so bile običajno bolj slabo obiskane, ko pa je bil na eni izmed ur gost pisatelj France Bevk, je bila učilnica čisto polna. V središču mesta je tržaškim delavcem nekajkrat predaval tudi Ivan Cankar. Mladi so skupaj brali slovenske knjige, ki pa so lahko izšle le pod pogojem, da je bil na platnicah naslov v italijanskem jeziku. Tako je npr. na platnicah Bevkove knjige *Mrtvi se vračajo* pisalo Francesco Bevk: *I morti ritornano*. Kljub temu pa je bila poleg cerkvenih

besedil to edina možnost za prebiranje slovenske besede. Emi se je zdelo hudo ponižanje, da se morajo dijaki v dvajsetem stoletju učiti slovenščine na skrivaj. Dragu pove svojo idejo, da bi se morali vsi skupaj upreti oblasti, on pa pravi, da smo narod, ki ima tradicijo večstoletnega podložništva v krvi. Kljub temu je mnenja, da je učenje slovenščine pomembno, saj bodo ti študentje v prihodnosti lahko vodili druge.

Pianist z železnimi rokami

Danilo je pripovedoval Emi, kako je edini možen način upora proti sili oblasti prav upor s silo. Žal mu je bilo, da se je moral človek ponižati na isto raven s tlačitelji in uporabljati enaka sredstva kot oni. Razlagal ji je namreč, kako je nesel kanto bencina, s katero so požgali šolo v slovenski vasi, kjer so želeli potujčiti slovenske otroke. Silo so uporabili tudi fantje, ki so z bombo uničili uredništvo tržaškega fašističnega lista *Il Popolo di Trieste*. Med sodnim procesom so fantje povedali, da jim je žal človeških žrtev, ne obžalujejo pa bombe, saj je časnik vsak dan zahteval uničenje Slovencev. Danilo je Emi prebiral odlomke iz Kosovela, med drugim iz pesmi *Nokturno*, kjer je omenjen pianist z železnimi rokami. Danilo občuduje Kosovela, ker se ne vda in se do konca bojuje za človeško dostojanstvo ter kliče k upor. Emi je razlagal, da je bilo sredi 19. stoletja veliko slovenskih društev, listov in glasil. Italijansko ljudstvo se je takrat spraševalo, kaj bo z njimi, če bomo Slovenci tako nadaljevali, zato je bil mnenja, da je za slovenski narod še vedno upanje in nam tudi italijanski fašizem ne bo prišel do živega. Povedal ji je, da so se z Rapalsko pogodbo razpustila številna slovenska društva, šole, časniki, revije in mladinska društva. Po letu 1927, ko so fašisti prepovedali zadnje oblike slovenskega družabnega in kulturnega življenja, se je slovenska mladina začela sestajati po kraških jamah in vrhovih na Krasu. Povezali so se z organizacijami, ki so nastajale na jugoslovanskem ozemlju. Šlo je za tisočero mladih, ki se med seboj niso poznali, povezani pa so bili s strogimi pravili. Organizacija je dobila naziv T.I.G.R. (Trst, Istra, Gorica, Reka). Njihovi cilji so bili, da bodo neizprosni do tlačiteljev, povrnili bodo pogum in samozavest ponižanim ljudem ter prebudili evropsko javnost. Med drugim so to dosegli z bombo v uredništvu Popola, zaradi česar so štiri člane na prvem tržaškem procesu obsodili na smrt.

Kolački potujejo v temi

Ema je z zdravnikom, doktorjem Pertotom, in s svojimi vrstniki na božični večer tihotapila abecednike za slovenske otroke. Med drugimi so med otroke razdelili tudi abecednike *Kolački*. To je bila knjižica za najmlajše, ki jo je leta 1926 objavila goriška Mohorjeva družba. Pri razdeljevanju abecednikov so morali biti zelo pazljivi, saj so mesto nadzirali miličniki, ki so slišali za tihotapljenja, niso pa mogli najti krivcev. Nekega dne so se mladi dobili v plesni dvorani in se pogovarjali o uspešnosti akcij. Jadran je skozi okno opazoval enega od miličnikov, ki se je približeval njihovi dvorani. Ko je poskušal vstopiti, mu je Jadran povedal, da lahko vstopi le z vabilom, on pa mu je pokazal svojo izkaznico. Spustil ga je v dvorano, vendar si miličnik ni mogel najti soplesalke, saj so ga vsa slovenska dekleta zavrnila. Kmalu je zapustil dvorano, Jadran pa je skozi okno opazil, da ni odšel, pač pa je stal spodaj pred vhodom. Najbrž jih je prišel nadzirat, ker je slišal za tihotapljenje slovenskih knjig, vendar v dvorani ni našel ničesar.

Znamenje višje kulture

Emo je prišel iskat eden od italijanskih fašistov in jo odpeljal na zaslišanje. Spraševali so jo o njenih vezah z Rikom, s katerim se je dobila le enkrat, njun sestanek pa je bil le izmenjava mnenj. Nato so jo zasliševali še o božičnih zavojih, ki so jih dobili slovenski otroci. Zanimala je svoje sodelovanje pri raznašanju abecednikov. Moški, ki jo je zasliševal, ji je rekel, da je slovenski jezik brez zgodovine in v Italiji oblast določa, katere knjige bodo otroci brali. Ker mu je Ema ugovarjala, jo je po licu udaril z izvodom otroškega abecednika *Kolački*, ona pa ga je vprašala, če je to dejanje znamenje višje kulture, kateri naj bi se morali Slovenci podrediti. Moški je poklical svoje sodelavce, ki so jo odpeljali v ženski zapor, kjer je bila zaprta skupaj s prostitutkami. Kljub vsemu pa so ji pogum vlivali spomini na Danilovo mati ter Verina razglednica s podobo tržaških stojnic in čolnov. Spomnila se je na tržaško cerkev, kjer zavedni slovenski duhovnik vodi bogoslužje v slovenskem jeziku. Spraševala se je, če je Danilo ponosen nanjo ali ga je razočarala. Hkrati je razmišljala, kako okorna je bila ob njem, saj se mu niti enkrat ni približala, vedno jo je on prvi poiskal in jo objel. Zdaj pa čuti, da bi znala biti nežna in bi se mu lahko sproščeno približala.

Črna zaseda

Tudi v koprskem zavodu, kjer so vzgajali bodoče duhovnike, je bila slovenščina prepovedana, poleg nje pa tudi hrvaščina. Avtor pravi, da je bil črn talar cerkvenih dostojanstvenikov kot podaljšek fašistične črne uniforme, saj so podpirali fašistične ideje. Prepoved jezikov je potekala prikrito, saj je bila hrvaščina poleg nemščine uradno določen tuj jezik. Pouka hrvaščine pa dijaki niso jemali resno, saj ga v praksi niso smeli uporabljati. V najboljšem primeru jih je na rabo napačnega jezika cerkveni dostojanstvenik le opozoril, pogosto so zaradi tega ostali brez večerje, nekajkrat pa se je zgodilo tudi, da so bili dijaki deležni klofute. Proti zatiranju slovenske in hrvaške kulture se je boril škof Alojz Fogar. Zagovarjal je pravice pol milijona Slovencev in Hrvatov, ki so bili vključeni v italijansko državo. Ljudje so bili nad njim navdušeni, zato ga je ob vsakem njegovem nastopu v javnosti obkrožala straža pod pretvezo, da ga varuje, v resnici pa so ga hoteli držati čim dlje od ljudi. Ker to ni zaleglo, so ga poskušali ustaviti s fašističnimi napadi, vendar ga je nekdo o tem pravočasno obvestil. Cerkvenim dostojanstvenikom je škof Fogar povedal, da se bo proti neenakosti boril, čeprav ga bo to stalo njegovega naziva. Ko je imel podoben govor za goriške bogoslovce, je nekaj njegovih bogoslovcev neslo besedilo njegovega govora tržaškemu dnevniku. Tako sta ga napadla režim in hkrati njegovi podrejeni. Škof je tiste, ki so ga izdali, izključil, kljub temu pa je moral tudi sam kloniti pod močjo režima in se upokojiti. Dodeljen mu je bil častni naslov patraškega nadškofa, ravnatelju in monsignorju koprskega zavoda, ki sta dijake kaznovala za hrvaške in slovenske besede, je bila dodeljena administracija goriške nadškofije, izključeni bogoslovci pa so bili posvečeni v mašnike.

Triglav sredi peska

V afriški puščavi so bili slovenski, hrvaški in italijanski fantje skupaj del italijanske vojske. Jožko je razlagal hrvaškemu mladeniču Dolginu, kakšna je njegova domovina. Pripovedoval mu je o Triglavu, dolinah, živini v planinah in o tem, kako težko je kositi travo na strmih pobočjih. Slovenski fantje so peli pesmi, ki so bile vseč tudi italijanskim vojakom. Med drugim so zapeli pesem *Oj Triglav moj dom*. Dolgin si Triglava ni znal predstavljati, saj tako visokih gora še ni videl, poznal ga je samo po Jožkovih pripovedih. Bojan je v žepu nosil Prešernovo knjižico. Prijel jo je v roke in ob petju pomislil, da ljudi, ki imajo v sebi takšno pesem in moč, ni mogoče uničiti.

Na arabski obali

Ko so vojaki prišli do majhnega zaliva, so se razveselili morja. Neučakano so slačili prepoteno uniformo in sezuvali čevlje, da bi se lahko umili. Ko so na plaži ležali na kupu morske trave, sta se jim približala še dva vojaka. Eden od njiju je prihajal s Tolminske. Ostalim je pripovedoval, kako so Italijani na Krnu postavili spomenik padlim italijanskim alpincem, odkritje je potekalo 16. junija 1922. Vanj je le nekaj dni zatem udarila strela, oblasti pa so pastirje v planini pod Krnom obtožile sabotaže. Fašisti so zato požgali župnišče in cerkev v Drežnici, cerkev v Starem selu, v Kobaridu so razbili spomenik skladatelja Hrabroslava (Andreja) Volariča, pastirje pa so mučili. Na razpravi so odvetniki zahtevali preiskavo, ali so naredili poškodbe na spomeniku ljudje ali strela. Na dan, ko bi moral inženir to preučiti, je bil vrh Krna zavit v meglo, zato je prišel le do Kožljaka. Tako je na Krn pogledal kar od tam, skozi gosto meglo in eno uro oddaljen, ter se prepričal, da so spomenik poškodovale človeške roke. Vojak jim je povedal tudi o Juriševiču, ki so ga po krivem obtožili, da je poškodoval drevo, ki je bilo vsajeno v čast Mussolinijevemu bratu. Odpeljali so ga v zapor, kjer je za posledicami mučenja umrl, njegovi materi pa tega niso sporočili. Stražnik je rekel, da se oblast nima časa brigati za slovenskega psa.

Popotnik pride v Afrike puščavo

Bojan se je čutil povezanega z arabsko zemljo, spominjala ga je na Kras. Kakor slovenska zemlja ima tudi arabska pravico do svobode. Prejel je pismo Edvarda Kocbeka, ki piše o tem, kako Slovenci začenjamo čutiti važnost in neizprosnost zgodovinskega dogajanja. Pismo zaključuje z omembo svoje hišne pomočnice, ki je Tržačanka, da bi potrdil svojo povezanost z usodo odrezanega dela Primorske. Bojan se spominja, kako je Edvard v svojem uvodniku revije *Dejanje* pozival Slovence, da moramo samozavestno stopiti v zgodovino in odločati o sebi. Bojan in Mali prebirata Prešernove *Sonete nesreče*, med katerimi je tudi sonet *Popotnik pride v Afrike puščavo*. Ugotavljata, da je ta sonet Prešeren napisal pred sto leti, a ga lahko bereta, kot bi ga napisal v tem obdobju. Pravita, da je ravno zato velik pesnik. Čeprav Mali prihaja s Hrvaške, meni, da je napisan v njihovem skupnem jeziku, saj so Slovenci in Hrvati en skupen narod »Slavenci«.

Ta majhni trikotnik

Bojan in Mali sta se pogovarjala o Arabcih. Mali je videl le njihovo zaostalost in jih zato gledal zviška. Bojan pa se je spraševal, če ni bolje biti zaostal in živeti v votlinah, kljub temu pa govoriti svoj jezik in biti ponosen nanj, kakor da si kulturn Evropejec, pa moraš zatajiti svoj jezik potem, ko ti fašisti požgejo kulturne domove. Bojanu se je približal arabski deček po imenu Ahmed, ki je prodajal pijačo. Zapletla sta se v pogovor, saj je Ahmed znal italijansko, Bojan pa nekaj arabskih besed. Dečka je zato zanimalo, če je bil kdaj na Turškem, saj je njegova izgovorjava zelo dobra, hkrati pa ga je zanimalo, kje je njegova domovina. Bojan mu je na zemljevidu pokazal Libijo, Sredozemsko in Jadransko morje, Ahmed pa je sam pokazal na Istro in rekel: »Tukaj ste vi, ta majhni trikotnik.« Bojan je takrat pomislil na vse ljudi, ki imajo skupno usodo. Vsi na vseh koncih sveta slutijo eden o drugem vse in so si bratje v pričakovanju in v upanju.

V vseh zgodbah sta v ospredju domovinska in bivanjska tema, ki združuje posameznikovo in kolektivno usodo. Prevladuje motiv odrezanosti Slovencev v Trstu od matične domovine in iskanje lastne jezikovne identitete, ko je bil slovenski jezik prepovedan. Zaznamo lahko pisateljevo čustveno vez s Trstom, hkrati pa tudi njegov odpor do fašističnega režima. Pahor opisuje skrivne aktivnosti Slovencev, predstavljeni pa so tudi nekateri okrutni zločini, katerih žrtve so bili primorski Slovenci: čustveno se nas dotakneta predvsem noveli *Grmada v pristanu*, ki opisuje požig Narodnega doma, in *Rože za gobavca*, v kateri je avtor ubesedil mučenje slovenskega skladatelja Lojzeta Bratuža, katerega so fašisti prisilili k pitju strojnega olja. V noveli *Metulj na obešalniku* je opisano nasilje, ki so ga italijanski učitelji izvajali nad slovenskimi otroki, o skrivnih aktivnostih primorskih Slovencev pa lahko prebiramo v odlomkih iz knjige *Parnik trobi nji*. *Brodolom* nam prikaže težave, ki so jih imeli slovenski otroci z italijanščino in posmehovanje njihovih italijanskih sošolcev. *Orient-ekspres* opisuje vpliv, ki ga je imel fašizem na mlado Fani, *Nesluteno vprašanje* pa notranji razcep mladeniča, ki se odloča, ali je Milko ali Emilio. V odlomkih iz knjige *Nomadi brez oaze* je predstavljeno Pahorjevo doživljanje med služenjem vojaškega roka v Libiji in njegovo druženje predvsem s hrvaškimi vojaki.

4.2.2 Jezikovno-slogovna analiza

Jezik v zbirki je nezapleten, slog pa realističen. Avtor uporablja premi govor v vseh zgodbah, največ monologa pa opazimo v novelah *Črna zaseda* in *Nesluteno vprašanje*. Besedilo je opremljeno s številnimi opombami, ki bralcu olajšajo razumevanje, čeprav mu kulturno-zgodovinski kontekst dogajanja ni znan. V zgodbah zasledimo:

1. **italijanske izraze in stavke:** *Ei, signorina!* (Grmada v pristanu, str. 27), *Sciava!* (Grmada v pristanu, str. 37), *Su, coraggio* (Grmada v pristanu, str. 48), *Brutti mascalzoni* (Grmada v pristanu, str. 49), *Vieni qui* (Metulj na obešalniku, str. 56), *Devo parlare soltanto italiano* (Metulj na obešalniku, str. 57), *Sei volte sei* (Brodolom, str. 71), *Bevi canaglia!* (Rože za gobavca, str. 87), *Non capisco* (Orient-Ekspres, str. 97), *Una volta sapevo* (Nesluteno vprašanje, str. 124), *Qui ci sta una sala da ballo* (Kolački potujejo v temi, str. 203), *Silenzio!* (Znamenje višje kulture, str. 211), *Che lingua è questa?* (Črna zaseda, str. 221), *Anche a costo di perdere la mitra e il pastorale* (Črna zaseda, str. 226), *Questo casco non è mio, mondo cane!* (Triglav sredi peska, str. 232), *Guardalo!* (Na arabski obali, str. 242), *Dormi* (Ta majhni trikotnik, str. 261);
2. **nemške izraze in stavke:** *Warum?* (Grmada v pristanu, str. 36), *Hast du verstanden?* (Grmada v pristanu, str. 36), *Was?* (Grmada v pristanu, str. 37), *Was hast du gesagt?* (Grmada v pristanu, str. 37), *Vater unser, der du bist in dem Himmel?* (Grmada v pristanu, str. 39), *Verzeihen Sie mir, mein Onkel* (Grmada v pristanu, str. 40);
3. **hrvaške izraze in stavke:** *Zašto ne pjevate* (Triglav sredi peska, str. 229), *Ti šuti* (Triglav sredi peska, str. 230), *Bog ih ubio* (Triglav sredi peska, str. 231), *Fino pjevaju* (Triglav sredi peska, str. 236), *Ajde! Zapjevajte Žabe!* (Triglav sredi peska, str. 236), *Tovar* (Triglav sredi peska, str. 236);
4. **arabski izraz:** *Behi* (Ta majhni trikotnik, str. 262);
5. **kalke iz italijanščine:** *manganeli* (Grmada v pristanu, str. 30), *angurije* (Brodolom, str. 66), *kamerinček* (Orient-Ekspres, str. 103), *bragoci* (Nesluteno vprašanje, str. 114), *risorgimento* (Kolački potujejo v temi, str. 191), *karabinjeri* (Kolački potujejo v temi, str. 194), *bokaporte* (Kolački potujejo v temi, str. 200), *loggia* (Črna zaseda, str. 218), *parole* (Črna zaseda, str. 225), *manganeli* (Črna zaseda, str. 225), *kantina* (Triglav sredi peska, str. 231), *tenente* (Na arabski obali, str. 250);

6. **primere:** *drobna kakor mozoljček* (Grmada v pristanu, str. 21), *lasje, svetli ko katran* (Metulj na obešalniku, str. 56), *Poldan se je bližal ko dogovorjen sestanek* (Brodolom, str. 59), *Dekleta so se plaho zdrznila kakor otroci, ki so sanjali o hudiču* (Rože za gobavca, str. 86), *glas iz zvočnika se preliva pod oknom kakor grgranje nemirnega morja* (Orient-Ekspres, str. 94), *vtikajo glavice skozi rešetko kakor ptički v kletki* (Nesluteno vprašanje, str. 115), *Hodniki kakor kanali v notranjem ušesu* (Prekrščene knjige, str. 161), *Trst je bil črn, kakor da so ga zasedli grobarji* (Pianist z železnimi rokami, str. 172), *ponos raztopi kakor kapljica krvi v posodi vode* (Kolački potujejo v temi, str. 191), *pogum, katerega se bo zdaj oprijela kakor vrvi na vogalu ob trgu pri Rusem mostu v dnevih burje* (Znamenje višje kulture, str. 209), *prve zloge govorice, ki je vzcvetela kakor mehek popek iz trdega rimskega korena* (Črna zaseda, str. 220), *stari preklasti sodnik je, kakor Don Kihot z naočniki, vztrajal pri svojih prividih* (Črna zaseda, str. 222), *njegova stopala so se ustavila kakor navpični uhlji volčjaka* (Triglav sredi peska, str. 230), *s čelado, ki mu je visela po strani kakor star slamnik* (Triglav sredi peska, str. 235), *je breg prisojen in zaprt ko grapasta votlina* (Na arabski obali, str. 239), *zamišljen, ko da je sivkast oblak zasenčil njegovo nagajivost* (Popotnik pride v Afrike puščavo, str. 254), *planejo ven ko zverine* (Ta majhni trikotnik, str. 258);
7. **pogovorne izraze:** *alpagas* (Grmada v pristanu, str. 39), *nakana* (Metulj na obešalniku, str. 56), *prirovštati* (Brodolom, str. 67), *lim* (Rože za gobavca, str. 89), *borjač* (Orient-Ekspres, str. 105), *lojtre* (Nesluteno vprašanje, str. 142), *zmendrati* (Prekrščene knjige, str. 167), *paštni* (Pianist z železnimi rokami, str. 174), *kolec* (Kolački potujejo v temi, str. 194), *čiki* (Triglav sredi peska, str. 234), *sprešana* (Na arabski obali, str. 243), *štacuna* (Ta majhni trikotnik, str. 259);
8. **kletvice:** *Prekleti hudiči!* (Grmada v pristanu, str. 31), *Prekleti hudiči salamenski* (Grmada v pristanu, str. 31), *Hudič jim mater guli* (Grmada v pristanu, str. 31), *Hudičeva zalega* (Grmada v pristanu, str. 43), *Preklete barabe hudičeve* (Brodolom, str. 83), *Hudič!* (Nesluteno vprašanje, str. 123), *Beži v rit mačjo!* (Triglav sredi peska, str. 234);
9. **pomanjševalnice:** *gmajnice* (Grmada v pristanu, str. 21), *hlačke* (Metulj na obešalniku, str. 54), *šopček* (Brodolom, str. 59), *vasica* (Rože za gobavca, str. 85), *gozdič* (Orient-Ekspres, str. 98), *oknice* (Nesluteno vprašanje, str. 115), *kroglice* (Prekrščene knjige, str. 166), *zidek* (Pianist z železnimi rokami, str. 173), *avtomobilček* (Kolački potujejo v temi, str. 190), *vratca* (Znamenje višje kulture, str. 207), *gubice* (Črna zaseda, str. 219), *mostiček* (Črna zaseda, str. 227), *šolarček* (Triglav sredi peska,

- str. 229), *zamorček* (Na arabski obali, str. 241), *bradica* (Popotnik pride v Afrike puščavo, str. 255), *živalica* (Ta majhni trikotnik, str. 260);
10. **medmete:** *bzik bzik* (Grmada v pristanu, str. 26), *šššššš* (Grmada v pristanu, str. 31), *Uuuu* (Grmada v pristanu, str. 43), *Aaaaa* (Grmada v pristanu, str. 50), *Aaj!* (Metulj na obešalniku, str. 55), *nu* (Brodolom, str. 59), *čri čri* (Rože za gobavca, str. 91), *O* (Orient-Ekspres, str. 107), *Hov, hov, hov* (Nesluteno vprašanje, str. 146), *Psst, psst!* (Kolački potujejo v temi, str. 199), *Alo* (Triglav sredi peska, str. 229), *Rega rega rega* (Triglav sredi peska, str. 237), *Eh ja* (Na arabski obali, str. 247);
11. **časovno zaznamovane besede:** *jestvine* (Grmada v pristanu, str. 21), *brzobjavka* (Grmada v pristanu, str. 46), *zrakoplovi* (Metulj na obešalniku, str. 54), *lončevéz* (Brodolom, str. 62), *deca* (Nesluteno vprašanje, str. 117);
12. **čustveno zaznamovane besede:** *Barabe* (Grmada v pristanu, str. 30), *nemčur* (Grmada v pristanu, str. 36), *Budalo!* (Brodolom, str. 72), *učiteljčki* (Brodolom, str. 84), *baba* (Orient-Ekspres, str. 110), *Čenčura neumna* (Nesluteno vprašanje, str. 143), *bebec* (Prekrščene knjige, str. 166), *spačka* (Kolački potujejo v temi, str. 193), *pisun* (Črna zaseda, str. 223), *Osel!* (Triglav sredi peska, str. 234), *Butec butasti!* (Na arabski obali, str. 251), *ušivec* (Ta majhni trikotnik, str. 262);
13. **retorična vprašanja:** *Kaj niso otroci, zato da se igrajo? Kaj niso majhni, zato da hodijo v šolo in se učijo o iglastem drevju in o človeškem telesu, o rudah in o morjih?* (Grmada v pristanu, str. 36);
14. **poenobesedenje:** *levica* (Brodolom, str. 59), *okolčanka* (Brodolom, str. 66), *prekomornik* (Brodolom, str. 77), *desnica* (Pianist z železnimi rokami, str. 174);
15. **ponavljanje:** *Lej, lej* (Grmada v pristanu, str. 27), *je ni bilo in ni bilo* (Grmada v pristanu, str. 36), *Ti, ti, ti* (Metulj na obešalniku, str. 57), *proč, proč, proč* (Orient-Ekspres, str. 101), *Seve, da so, seve, da so* (Nesluteno vprašanje, str. 118), *A ne sme misliti na to. Ne sme misliti na to.* (Znamenje višje kulture, str. 217), *Branijo, branijo.* (Ta majhni trikotnik, str. 259);
16. **poosebitve:** *dvoriščni zid pred oknoma pa je sonce oblizovalo samo po gornjem robu* (Grmada v pristanu, str. 19), *tehnica ni mogla priti do sape* (Brodolom, str. 68), *In ujeta pokrajina je zadihala* (Rože za gobavca, str. 91), *popoldan se je trudil, da bi se rešil vročine in zlezel v noč* (Orient-Ekspres, str. 105), *si narava sama zase, za svoje samotarske potrebe lomi in tare skale* (Nesluteno vprašanje, str. 116), *je dihala prostost* (Pianist z železnimi rokami, str. 173), *Luči so obsvetile temno gmoto borovcev, ki so počasi izstopali iz noči, stegnili svoja sloka telesa in se spet umaknili v*

mrak (Kolački potujejo v temi, str. 191), *se je stroj začel z votlim glasom upirati strmemu klancu* (Znamenje višje kulture, str. 212), *hodijo copate brez njihove pomoči vzdolž hodnikov* (Črna zaseda, str. 219), *so se tudi črne obrvi in črni drobci v očeh razburili* (Črna zaseda, str. 222), *sonce je tiščalo na tropske čelade, a zaradi bližine morja ni bilo nasilno* (Na arabski obali, str. 238), *njegove oči so se strupeno zapičile vanj* (Ta majhni trikotnik, str. 262);

17. **prenesen pomen:** *možje s črnimi srajcami* (Grmada v pristanu, str. 29), *črni parkeljni* (Grmada v pristanu, str. 31), *črni parkeljni s fesi na glavah* (Grmada v pristanu, str. 42), *črni miličniki* (Rože za gobavca, str. 93), *črnosrajčniki* (Orient-Ekspres, str. 97), *mesto v zalivu* (Nesluteno vprašanje, str. 119), *prepovedani jezik* (Prekrščene knjige, str. 161), *asfaltni trak* (Pianist z železnimi rokami, str. 170), *prekleti jezik* (Pianist z železnimi rokami, str. 172), *kozarec črnine* (Kolački potujejo v temi, str. 197), *jeklena škatla* (Znamenje višje kulture, str. 212), *Dantejevi vnuki* (Črna zaseda, str. 220), *črni režim* (Črna zaseda, str. 220);
18. **paralelizem členov:** *Morda zato, ker je vsa čudna ob tistem stricu. Morda zato, ker ne vejo, zakaj je on jezen na takó dobro Mici* (Grmada v pristanu, str. 22), *ne hiše, ne sobice, ne Fani* (Orient-Ekspres, str. 102), *na morju, na strehah, na gričih, na borih vrh gričev* (Nesluteno vprašanje, str. 115), *Potem je kakšenkrat sinje, kakšenkrat sivo, kakšenkrat pa zeleno* (Triglav sredi peska, str. 232);
19. **starinsko rabo preteklika:** *so bili naredili* (Grmada v pristanu, str. 23), *jo je bil vzdignil* (Grmada v pristanu, str. 41), *je bila gledala* (Orient-Ekspres, str. 96), *je bil šel mimo* (Nesluteno vprašanje, str. 115), *bi bila bolje naredila* (Prekrščene knjige, str. 161), *če ne bi bila spremljala* (Kolački potujejo v temi, str. 199), *se je bila gneča malo razredčila* (Triglav sredi peska, str. 231);
20. **kopičenje veznikov:** *In Štefan se odpočije na njem in bere časnik. In kakor leze z očmi zmeraj niže in niže s člankom* (Brodolom, str. 60), *z notami in s klavirjem ob oknu. In rahle zavese na oknih in žena, ki zjutraj pride v sobo in odmakne zavese* (Rože za gobavca, str. 86), *Ona pere in šiva in kuha, in to je vse* (Nesluteno vprašanje, str. 136), *Ja, in če hočeš, še sardele in morske zvezde in rakci in tudi tuni* (Triglav sredi peska, str. 233);
21. **medbesedilnost:** *potem je rekel, da je presekal hudiča in da je naredilo najprej štrbink, potem pa štrbunk* (Grmada v pristanu, str. 32), *kralj Matjaž, ki se bo zbudil in se postavil v bran* (Grmada v pristanu, str. 36), *Sijaj, sijaj, sončece, oj, sonce rumenó! Kako bom pa sijalo? Sem takó žalostnó!* (Grmada v pristanu, str. 48), *Monotono*

pojejo kraguljčki, prah po cesti dviga se lahak (Rože za gobavca, str. 90), *Joj kakó otožna je ta pesem, poln ganotja njen domači zvok, še v osrčju mojem ogenj vnema, ki zagrnil ga je mrak globok* (Rože za gobavca, str. 91), *Primi, dekle, primi, dekle, kupico – izprazni jo, povezni jo na mizico!* (Orient-Ekspres, str. 105), ... *ljudje seveda mislijo, da razum gospoduje nad besedo. A zgodi se tudi, da pokaže beseda vso svojo moč nad razumom ...* (Nesluteno vprašanje, str. 136), *Strašno je nositi v srcu smrt in vendar, ljubica, tebe ljubiti!* (Pianist z železnimi rokami, str. 177), *Pianist sem z železnimi rokami. Kras se lomi, zemlja krvavi, a dan se ne zdrami ...* (Pianist z železnimi rokami, str. 177), *Popotnik pride v Afrike puščavo* (Popotnik pride v Afrike puščavo, str. 254);

22. **frazeme:** *deveta briga* (Brodolom, str. 69), *razbijati si glavo* (Brodolom, str. 73), *biti v škripcih* (Nesluteno vprašanje, str. 124), *hoditi v ogenj po kostanj* (Prekrščene knjige, str. 168), *rasti kakor gobe po dežju* (Pianist z železnimi rokami, str. 183), *biti na konju* (Kolački potujejo v temi, str. 190), *iskati dlako v jajcu* (Kolački potujejo v temi, str. 205), *držati jezik za zobmi* (Triglav sredi peska, str. 234), *pasti dolgčas* (Ta majhni trikotnik, str. 258).

4.2.3 Idejno-sporočilna analiza

Avtor v zbirki opisuje boj primorskih Slovencev za svoj jezik in kulturo, saj so bili Trst, Istra, Goriška in del Notranjske z Rapalsko pogodbo po prvi svetovni vojni priključeni Italiji. Slovenski jezik je postal na tem področju prepovedan, začelo pa se je nasilno vsiljevanje italijanščine. Spremljamo lahko aktivnosti Slovencev, ki se fašističnemu režimu niso hoteli podrediti, zato so organizirali skrivne tečaje slovenščine za učence osnovnih in srednjih šol. Zbirka je namenjena predvsem sedanjemu rodu, kateremu avtor prikaže, da pravica do lastnega jezika in kulture ni vedno samoumevna. S svojim čustvenim opisovanjem dogodkov, ki jih je kot otrok in mladostnik doživel tudi sam, avtor presega politične okvirje in nam vzbuja narodno zavest. Ideja je izrazito protifašistična ter nasprotuje vsakršnemu zatiranju naroda in jezika.

5 Odmevi v javnosti

Mladi za prihodnost in Mladi Slovenske skupnosti so v šolskem letu 2011/12 razpisali prvi literarni natečaj *Grmada v pristanu*. Rdeča nit tega natečaja je bila dvajsetletnica samostojne države Slovenije. V šolskem letu 2012/13 pa je bil razpisan še drugi natečaj, ki se je osredotočil na stoletnico rojstva pisatelja Borisa Pahorja. Cilja sta bila ovrednotenje slovenskega jezika in pisane besede ter ponuditi mladim možnost, da povedo svoje mnenje o perečih problematikah. Boris Pahor je po koncu natečaja vodil komisijo štirih profesorjev slovenščine na srednjih šolah, ki je na koncu izbrala zmagovalce (2. literarni natečaj *Grmada v pristanu*).

V zbirki *Grmada v pristanu*, ki je izšla leta 1972, je Jože Pogačnik napisal literarno-zgodovinsko študijo. Med drugim poudarja, da je »v tokovih sodobnega slovstva [...] književno delo B. Pahorja samosvoje, značilno in izvirno ustvarjalno dejanje. Pisatelj je s svojimi miselnimi pobudami vzviharil sodobnike, mnogim je odkril smisel obstoja, številni pa so njegovo sporočilo zavrgli kot zastarelo in neustrezno. [...] B. Pahor ima ob izvirni zasnovanosti svojega duhovnega sveta resnično tudi moč ustvarjalca, ki odpor snovi ali okolja premaguje z izredno ustvarjalno in življenjsko energijo« (Pogačnik v Pahor 1972: 259).

Martin Jevnikar je leto po izidu zbirke v *Mladiki* zapisal, da iz novel in odlomkov žari pisateljev svet, ki je zdaj brezskrben, poln sonca in morja, potem pa mračen in grozoten ob požigu Narodnega doma v Trstu in ob mukah z učenjem italijanščine, ki je nenadoma zamenjala materinščino. »Ta svet grozi, da bo zadušil narodno zavest v avtorju in njegovih sorojakih, v tem svetu visi šolarica za kazen kot metulj v obešalniku, umrje nasilne smrti skladatelj Lojze Bratuž, orient-expres povozi narodno nezavedno Fani, Milko z muko raziskuje, ali je Milko ali Emilio. V tem svetu pa se pisatelj tudi dokončno zave svojega bistva in v afriški puščavi se zaključi notranji proces, ki se je začel v semenišču.« (1973: 37) S to knjigo je še bolj poudarjena Pahorjeva tržaška problematika, ki je tu bolj zgoščena in urejena, da ustvarja verno sliko tistih časov in razmer. Jevnikar pravi, da je ena izmed Pahorjevih slovstvenih posebnosti njegovo hkratno oblikovanje iz osebnih doživetij in iz zgodovinskih podatkov, pisateljev jezik pa ne gre vedno po ustaljenih slovničnih pravilih (Prav tam).

Drago Jančar je zapisal, da zbirka prinaša nekaj Pahorjevih najboljših novel in odlomke iz dveh že nekoliko pozabljenih besedil: *Parnik trobi nji* in *Nomadi brez oaze*. »Izbrana besedila se ukvarjajo skoraj izključno z nacionalno problematiko, kar pa seveda v ničemer ne obtežuje njihovih literarnih vrednosti. Te se gibljejo na ravnini sodobnega, malodane asketskega, vsekakor pa izjemno prodornega pripovednega sloga.« (1973: 11) Jančar je opazil aktualnost Pahorjeve proze, ki izraža zvestobo domači zemlji, jeziku in ljudstvu.

Slavko Rupel je menil, da knjiga dosega svoj namen, saj je želela Državna založba Slovenije z njo predstaviti tržaškega pisatelja Borisa Pahorja slovenskim bralcem. Pahorja je poleg Alojza Rebule imenoval za tedaj najbolj znanega slovenskega tržaškega prozaista, njegova zbirka pa naj bi predstavljala pester izbor raznovrstne proze: »V tem pogledu pa knjiga, kakor je morda s kombinacijo odlomkov in novel oz. črtic manj posrečena, polno dosega svoj namen. Pahor bo s to knjigo gotovo prodrl med nove bralce« (1973: 5).

Andrej Inkret je v *Naših razgledih* ocenil, da v središču interesa Pahorjeve knjige ni literatura, pač pa njena snov sama. »Tako je Boris Pahor pač ponatisnil vrsto spisov, ki opisujejo življenje tržaških Slovencev pod fašizmom. To je seveda izvrstno dokumentarno dejanje, ki ohranja [...] vso nazornost in plastiko; ni pa mogoče o *Grmadi v pristanu* govoriti tako, kakor da bi pred nami bila beletristična knjiga.« (1973: 229–230) Meni, da so bile že avtorjeve namere skromne, zato se pričevanjski spis in literaren koncept medsebojno izpodbijata (Prav tam).

Silvo Čuk v *Ognjišču* razloži, da je Borisa Pahorja Državna založba Slovenije prosila za kakšen tekst. Ker novega ni imel, je predlagal izbor iz svojih prejšnjih del, ki jih na knjižnem trgu ni več. »Knjiga je namenjena šolam, vsem višjim razredom srednjih šol, generaciji, ki to težko obdobje primorskih Slovencev pozna le iz učbenikov in ji bo zato živo, prizadeto pričevanje človeka, ki je to sam občutil in doživljal, spoznanje poglobilo.« (1973: 39) Čuk pravi, da je avtorjevo »pripovedovanje [...] preprosto in stvarno, podobno odločnim potezam s čopičem; naslika nam nekatere važne detajle, da vse skupaj kar plastično stopi pred nas. Prava slogovna mojstrovina je novela 'Brodolom'« (Prav tam).

Bojan Štih je v *Naši sodobnosti* zapisal, da Pahorjev *Kres v pristanu* (1959) zajema snov iz pisateljevega čustvenega in patriotskega odnosa do rodnega mesta v zalivu. Pahor pripoveduje z iskreno in preprosto besedo o tegobnem ter mračnem životarjenju v Trstu od prve svetovne vojne do srede 30. let dvajsetega stoletja. Štih pravi, da se je pisatelj z veliko čustveno

prizadetostjo ukvarjal s tržaško snovjo, da bi z njo vplival na svoje rojake in jim krepil vero v njihovo nacionalno samobitnost. V zbirki sta se izrazili pisateljeva ljubezen in navezanost na domači kraj, prav tako pa je očitno njegovo sovraštvo do črnih srajc (fašistov), ki so po primorskih mestih razreševale kompleks lastne manjvrednosti. Štih meni, da je pisateljska tendenca v tej knjigi dvignjena s preproste politične ravni na višjo, človeško pomembnejšo razsežnost. Pisatelj se tako ukvarja s problemom odpora in prilagoditve, s katerim se je moral spopasti vsakdo na tržaškem ozemlju. Osebe so zato prepričljivo orisane in tudi človeško zanimive. Ob teh zgodbah tudi zahtevnejši bralec ne bo ostal hladen in neprizadet (1960: 846–848).

Lavo Čermelj je Borisa Pahorja poimenoval »pevec mračne preteklosti, prerok boljše prihodnosti« (1960: 3). Pahor naj bi želel pokazati, »da ima naš jezik v Trstu staro domovinsko pravico ter da so in morajo biti Slovenci v Trstu enaki in enakovredni Italijanom«, v opisovanju tržaškega okolja in ljudi pa naj bi bil »edinstven in nedosegljiv« (Prav tam). Zapisal je, da avtor živo opisuje ključne dogodke iz zatiranja primorskih Slovencev, kot sta požig Narodnega doma in vsiljevanje italijanskega pouka, ki je v slovenskih otrocih vzbujalo občutek manjvrednosti, postopoma pa je pripeljala do razdvojenosti med italijanskim in slovenskim jezikom (Prav tam). Zapisal je tudi, da bo z zbirko »pisatelj pri Tržačanih oživil spomine na kraje, ljudi in dogodke, drugim pa bo odpiral pogled v manj znan svet in jim bo razodel dogodke in probleme iz polpreteklih dni na Tržaškem in na Primorskem« (Prav tam).

Milan Šega pravi, da je bila knjiga napisana s posebnim namenom: »[T]o je pravzaprav pisateljeva mladost, mladost slovenskega dečka, ki živo in prizadeto spremlja dogodke okoli sebe, tiste male in nepomembne in tiste, ki so nekoč, ob požigu slovenskega Narodnega doma, pretresli vso kulturno Evropo [...] [Ž]elel je, da bi se z njo seznanil tudi otrok današnjega časa, ki mu je vsaj v pretežni meri dana ta možnost, da ne ve za vse tiste krutosti in zla, ob katerih je moral sam rasti« (1960: 6). Meni, da je knjiga zelo zgovorna, novele pa so urejene v zaokroženo celoto. Ideja zbirke naj bi bila izrazito protifašistična, knjiga pa je protest proti zatiranju naroda (Prav tam). Pravi, da Pahor zna predstaviti in čustveno opisati tudi kočljive teme: »Občutljivega bralca je včasih resnično strah, da bo pisatelju spodrsnilo na spolzkih tleh. A vse teče, kot je treba. In morda še najbolj v tragični, skoraj prehudo tragični *Roži za gobavca*, ki jo je lahko rešila samo zelo tenkočutna ustvarjalčeva roka ... In človek je je vesel« (Prav tam).

Viktor Konjar o zbirki *Kres v pristanu* zapiše, da Pahor »z umetniškimi sredstvi, do kraja prizadeto in kajpada doživeto, izpoveduje bolečino svojega življenja. [...] [P]rav povsod zaživi pred nami pisatelj sam s svojo lastno življenjsko usodo« (1960/61: 46). Meni, da v središču Pahorjeve proze ni pripoved, ampak »posredovanje impresij skozi čutni svet junakov, ki so vsi brez izjeme enako družbeno in človeško prizadeti. [...] Pahorjeva pripoved izpove in predstavi tržaškega Slovenca, ki pa ni zanimiv samo kot 'manjšinski problem', temveč kot človek, ki mu je bil zavrt osebno razvoj in zaprta pot do sreče, dokler ostaja zvest dediščini, ki mu je bila dana ob rojstvu« (1960/61: 47). Kljub temu pa Konjar ne pohvali Pahorjevega sloga, saj meni, da je izumetničen in pretirano intelektualističen, poleg tega pa uporablja abstraktno metaforiko, »kar vse ne prispeva k zgoščenosti in plastičnosti njegove proze« (Prav tam). Ne glede na to pa Konjar meni, da je knjigo »vredno vzeti v roke [...] zavoljo topline in jezikovnega bogastva, ki prihaja na mnogih mestih čudovito do izraza in se lahko kosa z najvišjimi dosežki te vrste v slovenski prozi« (Prav tam).

Miroslav Košuta meni, da pri zbirki »poudarek na umetniškem ni nič manjši kot na pričevanju« (1960: 3). Pravi, da so novele napisane in urejene zelo smiselno, zato se povezujejo v celoto, poleg tega pa je zapisal, da »je to knjiga, ki je moramo biti veseli. Še posebno, ker je mladinska«, saj tako tudi mlajše generacije opozarja na posledice, ki jih je imel fašizem (Prav tam).

Zbirka je prevedena v italijanščino, odlomek *Grmada v pristanu* pa je vključen v dvojezično antologijo *Tako blizu, tako daleč – Così vicini, così lontani*. Razdeljena je na dva dela – slovenski in italijanski, uvod v prvo polovico pa predstavlja omenjeni odlomek. Antologija vključuje besedila slovenskih in italijanskih tržaških avtorjev dvajsetega stoletja, nastala pa je ob sodelovanju slovenskega družboslovnega liceja Antona Martina Slomška in italijanskega znanstvenega liceja Guglielmo Oberdan (Predstavitev dvojezične antologije *Tako blizu, tako daleč*).

Odlomek najdemo tudi v antologiji z naslovom *Od vzorov do bojev: antologija slovenske domovinske proze od Janeza Trdine do danes*, ki jo je uredil Andrijan Lah, izšla pa je leta 2009. Gre za prvo antologijo slovenske proze z domovinsko tematiko. V njej so zbrana besedila 34 avtorjev iz približno 150 let dolgega obdobja (Pri Mohorjevi prva antologija domovinske poezije in proze).

6 Povzetek

V diplomskem delu z naslovom *Boris Pahor: Grmada v pristanu* sem se osredotočila na motivno-tematsko, jezikovno-slogovno in idejno-sporočilno analizo zbirke črtic in novel. Opisala sem tudi kulturno-zgodovinski kontekst dogajanja, predstavila avtorjevo življenje in njegovo iskanje jezikovne identitete ter zbirko in njene odmeve v javnosti.

Motivno-tematska analiza je pokazala, da sta v vseh zgodbah v ospredju domovinska in bivanjska tema. Prevladuje predvsem motiv odrezanosti Slovencev v Trstu od matične domovine in iskanje lastne jezikovne identitete. Avtor opisuje skrivne aktivnosti primorskih Slovencev in okrutne zločine zoper slovenski narod v Trstu. Zaznamo lahko pisateljevo čustveno vez z mestom in njegov odpor do fašističnega režima.

Pahorjev jezik je nezapleten, slog pa realističen. Skoraj v vseh zgodbah uporablja premi govor, največ monologa pa opazimo v novelah *Črna zaseda* in *Nesluteno vprašanje*. Besedilo je opremljeno s številnimi opombami. Avtor v črticah in novelah uporabi italijanske, nemške in hrvaške izraze ter stavke, en arabski izraz, kalke iz italijanščine, primere, pogovorne izraze, kletvice, pomanjševalnice, medmete, časovno in čustveno zaznamovane besede, retorična vprašanja, poenobesedenje, ponavljanje, poosebitve, prenesen pomen, paralelizem členov, starinsko rabo preteklika, kopičenje veznikov, medbesedilnost ter frazeme.

Preko idejno-sporočilne analize sem ugotovila, da avtor v zbirki opisuje boj primorskih Slovencev za svoj jezik in kulturo. Spremljamo lahko aktivnosti Slovencev, ki se fašističnemu režimu niso hoteli podrediti in so organizirali skrivne tečaje slovenščine za učence osnovnih in srednjih šol. Avtor sedanjemu rodu prikaže, da pravica do lastnega jezika in kulture ni vedno samoumevna, v zbirki pa presega zgolj politične okvirje dogodkov ter nam vzbuja narodno zavest, ideja pa je izrazito protifašistična ter nasprotuje vsakršnemu zatiranju naroda in jezika.

7 Viri in literatura

7.1 Viri

Boris Pahor: *Grmada v pristanu*. Trst: Mladika, 2008.

7.2 Literatura

Lavo Čermelj: Pevec mračne preteklosti, prerok boljše prihodnosti. *Primorski dnevnik* 16/159 (1960). 3.

Silvo Čuk: Berite: Boris Pahor: *Grmada v pristanu*. *Ognjišče* 9/4 (1973). 39.

Andrej Inkret: Branje: Karel Grabeljšek, Bolečina; Boris Pahor, *Grmada v pristanu*; Nada Matičič, *Mojih pet bičev*; Janko Perat, Polda. *Naši razgledi* 22/9 (1973). 229–230.

Drago Jančar: Boris Pahor: *Grmada v pristanu*. *Sedem dni* 2/11 (1973). 11.

Martin Jevnikar: Zamejska in zdomska literatura (nadaljevanje). *Mladika* 17/2 (1973). 37.

Viktor Konjar: Boris Pahor: *Kres v pristanu*, MK; Na sipini, SM. *Mlada pota* 9/1 (1960/61). 46–47.

Miroslav Košuta: Ni vseeno, kdaj človek prebere kako knjigo: Boris Pahor, *Kres v pristanu*. *Primorski dnevnik* 16/99 (1960). 3.

Boris Pahor: *Trst in slovenski čas*. Ljubljana: Nova revija, 2006.

Jože Pirjevec: »Trst je naš!«: *boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2007.

Marija Pirjevec: Pisatelj Boris Pahor med etničnim in ontološkim humanizmom. *Slavistična revija* 39/4 (1991). 413–419.

Marija Pirjevec in Vera Ban Tuta (ur.): *Pahorjev zbornik: spomini, pogledi, gradiva*. Trst: Narodna in študijska knjižnica, 1993.

Jože Pogačnik: Opombe. V: Boris Pahor: *Grmada v pristanu*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972.

Barbara Pregelj in Krištof Jacek Kozak (ur.): *Poetika slovenstva: družbeni in literarni opus Borisa Pahorja*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011.

Tatjana Rojc: Vplivi in odmevi italijanske kulture v kratki prozi Borisa Pahorja. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2006 (Obdobja, 23). 419–425.

Tatjana Rojc: *Tako sem živel: Stoletje Borisa Pahorja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013.

Slavko Rupel: Grmada v pristanu: Izbor iz proze pisatelja Borisa Pahorja. *Primorski dnevnik* 29/65 (1973). 5.

Mira Susič: *Boris Pahor: Nacionalno vprašanje v njegovih novelah in črticah: diplomska naloga*. Mentor: Matjaž Kmecl. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1986.

Milan Šega: Beležimo ob dveh domačih knjigah: Kres v pristanu. *Delo* 2/99 (1960). 6.

Bojan Štih: Med knjigami – Na rob Pahorjevega Kresa v pristanu. *Naša sodobnost* 8/8-9 (1960). 843–848.

7.3 Spletni viri

2. literarni natečaj *Grmada v pristanu*. (2014). Dostopno na: <http://www.noviglas.eu/2-literarni-natecaj-grmada-v-pristanu/2> (Pridobljeno: 23. 6. 2015).

Predstavitev dvojezične antologije Tako blizu, tako daleč. (2010). Dostopno na: <http://www.slomedia.it/predstavitev-dvojezicne-antologije-tako-blizu-tako-dalec> (Pridobljeno: 1. 7. 2015).

Pri Mohorjevi prva antologija domovinske poezije in proze. (2009). Dostopno na: http://www.siol.net/kultura/knjige/2009/09/pri_mohorjevi_prva_antologija_domovinske_poezije_in_proze.aspx (Pridobljeno: 1. 7. 2015).

8 Priloge

8.1 Priloga 1

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 4. septembra 2015

Kerstin Kurinčič

8.2 Priloga 2

Izjava kandidata/kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem
(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata/kandidatke: